

דף שבועי

בס"ד

פרשת עקב, תשפ"ג, מספר 1531

'קריאת שמע' המורחבת יואל בן-נון

<p>(דב' י:יב-יג) "...כי אם ליראה את ה' א-להיך ללכת בכל דרכיו ולא הבה אתו ולעבד את ה' א-להיך בכל לבבך ובכל נפשך. לשמר את מצות ה' ואת חקתיו אשר אנכי מצוה היום לטוב לך".</p> <p>(דב' יא:ט) "ולמען תאריכו ימים על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם ולזרעם ארץ זבת חלב ודבש".</p>	<p>(ב-ג) "למען תירא את ה' א-להיך לשמר את כל חקתיו ומצותיו אשר אנכי מצוה אתה ובנך ובן בנך כל ימי חיידך ולמען יארכו ימייך. ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך ואשר תרבונו מאד כאשר דבר ה' א-להי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש".</p>
<p>(דב' יא:יח-כ) "ושמעתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם. ולמדתם אתם את בניכם לדבר גם בשבתך בביתך ובלקחתך בדרך ובשכבך ובקומך. וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפת בין עיניך. וכתבתם על מזוזת ביתך ובשעריך".</p>	<p>(ו-ט) "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום על לבבך. ושמעתם בביתך ובקומך. וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפת בין עיניך. וכתבתם על מזוזת ביתך ובשעריך".</p>

שתי הפרשיות של 'קריאת שמע' מספר דברים אינן רק דומות בנושא ובפרטים, בעיקר בסיומן, ואינן רק צמד פרשיות לחובת קריאה וכתובה בתפילין ובמזוזות, אלא הן פתיחה וסיום של 'מצוות האמונה'. כלומר, מצוות אהבת ה', יראתו ועבודתו, והרחקת כל הקשור בעבודת אלילים במפגש עם ארץ שבעת העמים.

קל לגלות זאת אם קוראים את פרשיית 'שמע' המורחבת (פרק ו'), וכנגדה את פרשיית 'והיה אם שמע' המורחבת (י:יב – יא:כה). בשתי היחידות אנו מוצאים את מצוות ההכרה והתודעה, אהבת ה' ויראתו, עם האזהרה מפני עבודת אלילים. להלן ההשוואה בין שתי היחידות:

פרשיית 'שמע' המורחבת (דב' ו')	פרשיית 'והיה אם שמע' המורחבת (דב' י:יב-יא:כה)
<p>(ה) "ואהבת את ה' א-להיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך".</p> <p>כל הימים</p> <p>(שם:יג) "לאהבה את ה' א-להיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם".</p>	<p>(ה) "ואהבת את ה' א-להיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך".</p> <p>כל הימים</p> <p>(שם:יג) "לאהבה את ה' א-להיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם".</p>
<p>(יג) "את ה' א-להיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע".</p>	<p>(דב' י:כ) "את ה' א-להיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע".</p>

ההקבלה בין פרשיית 'שמע' המורחבת לבין 'והיה אם שמע' המורחבת ברורה, כשהאחרונה מרחיבה ומוסיפה על הראשונה. מעבר להקבלות המרחיבות, המוכרות לכל קורא 'שמע' < 'והיה אם שמע', בולטת ההקבלה המיוחדת בין "את ה'... תירא... תעבד ובשמו תשבע" (דב' ו:יג), לפסוק המקביל (י:כ) המוסיף לו רק "ובו תדבק".

המצוות שבין "שמע" לבין "והיה אם שמע"

אלו מצוות אנו מוצאים בפרשיות התווך, בין 'שמע' לבין 'והיה אם שמע'? פרק ז' כולו עוסק בביעור עבודת אלילים של שבעת העמים, יחד עם איסורי ברית וחיתון, והרחקות מן החרם והשלל במלחמה נגדם. פרק ח' עוסק

* הרב ד"ר יואל בן-נון הוא חוקר ומפרש תנ"ך. המאמר ערוך מתוך ספרו החדש בסדרת מקראות, בינה בתורה – ויקרא במדבר, מתוך שיעור לפרשת אמר.

שנמצאו (בעיקר בקומראן)³ מרמזים על קריאה רצופה מעשרת הדיברות עד פרשת 'שמע', וגם על קריאה של פרק ח' (אולי בהקשר של ברכת מזון).⁴ ממקורות חז"ל ברור גם, שבימי בית שני היו קוראים בכל יום את עשרת הדיברות < פרשת 'שמע' > 'והיה אם שמע', ורק לאחר החורבן, בהתגברות הלחץ הנוצרי,⁵ השמיטו את עשרת הדיברות, ונותרה 'קריאת שמע' שלנו, שהיא קיצור המצוות של עיקרי הדברים שבספר הברית, ספר דברים. האם ייתכן קיצור לתורה? ולדברים?

האמת היא שאי אפשר בלי קיצור התורה, וקיצור הדברים! לכל חוזה ולכל ספר ברית,⁷ חייב להיות קיצור מובן ושווה לכל נפש. כל מי שחתם על חוזה יודע, שכמעט ואי אפשר לקרוא את כל הסעיפים הרבים, ואת כל האותיות הקטנות, להעמיק ולהבין בטרם חתימה, שאחריה כבר אי אפשר להתחרט מבלי לשלם מחיר, לפעמים כבד. מה עושים מלכים ושליטים, לפני שהם חותמים על חוזים מכריעים? הרי ברור לכול, שהם לא קראו אפילו חלק קטן מהם. אם כן, איך הם חותמים?

התבוננתי וראיתי בשידור טלוויזיה, איך חתמו נשיא אמריקני ונשיא רוסי על הסכם גלובלי והיסטורי לפירוק נשק להשמדה המונית. לפני כל אחד מהם היה מונח עותק שלם של החוזה – כרך עבה מאוד, שכל אחד רואה ומבין שהנשיא החותם לא קרא אותו מעולם, ולא זו בלבד, אלא גם שום אדם לא קרא אותו מכריכה עד כריכה, כי כל פרק נערך ע"י קבוצת מומחים ספציפית. והנה, לפני כל אחד מהם היה מונח גם תקציר דק, שכל אדם יכול לקרוא ולהבין. ברגע ההיסטורי של החתימה על פירוק נשק ההשמדה, רגע שנושק ולו במעט לחזון

כולו בחובת הזכירה והברכה על הטוב והשובע שבארץ ישראל, אזהרה מפני השכחה הצפויה, וברכת המזון המחויבת מן התורה. פרק זה דומה בניסוחו ובתוכנו, לפרק ו' (פרשת 'שמע'), כמו גם לאמור בפרק י' מפסוק יב עד אחרי פרשת 'והיה אם שמע' בפרק י"א. התוכן של ברכת המזון משתלב היטב בתוכן של 'קריאת שמע'; שתיהן מצוות של דיבור המעצב תודעה והכרה. פרק ט' (ובכללו גם פרק י:א-יא¹) כולו תוכחה על חטאי המדבר, ובעיקר על חטא העגל שרק הוא מפורט ביותר, ולפיכך יש כאן מיקוד התוכחה בחטאי עבודה זרה. קל לראות שכל הפרשיות קשורות בעליל לשני הדיברות הראשונים, והמבנה הכולל שלהם הוא:

א. מצוות 'האמונה' – תודעה והכרה, זכירה, אהבה, יראה ועבודה. אזהרות מפני שכחה, מפני השפעה זרה ומפני פקפוקי ניסיון.

ב. מצוות ביעור עבודת אלילים, והרחקות ממנה ומעובדיה.

א'. הודאה על הטוב וברכת המזון. אזהרה מפני שכחה.

ב'. תוכחה נגד עבודה זרה של חטא העגל (וחטאי המדבר).

א. חזרה ליראת ה' ולאהבתו, לזכירה ולתודעה. חזרה לאזהרה מפני עבודת אלילים, ולתוכחה.

זהו המבנה של פרשיות 'קריאת שמע' המורחבת בספר דברים. 'שמע' < 'והיה אם שמע' הם הפתיחה והסיום, ובתוכם – איסורי עבודת אלילים, ותוכחה על חטא העגל. ובין שני פרקים אלה – הודאת ברכת המזון עם הזכירה ונגד השכחה. תבנית הסדר היא:

א – ב – א' – ב' – א

'קריאת שמע' ההיסטורית

ישנם כמה סימנים לכך, שאבותינו אכן היו קוראים מעשרת הדיברות עד סוף פרשתנו – 'קריאת שמע' מלאה ומורחבת. טקסטים אחדים מימי בית שני,²

3 להבנת הרקע ראו: אלישע קימרון, מגילות מדבר יהודה, החיבורים העבריים, ירושלים תש"ע; מגילות קומראן, מבואות ומחקרים (ערך מנחם קיסטר), ירושלים תשס"ט. לרקע ההיסטורי ראו: חנן אשל, מגילות קומראן והמדינה החשמונאית, ירושלים תשס"ד.

4 כך נראה בטקסט שנמצא במערה 4 בקומראן, והיה כנראה סידור תפילה מימי בית שני. הקוד שלו – 4Q Deut-n. וראו מאמרה של ד"ר אסתר אשל, ב- HUCA LXII (1991) pp. 117-154.

5 משנה תמיד, ה, א. ראו ירושלמי ברכות פרק א' הלכה ד: "אמר ר' [א]בא ... שעשרת הדיברות הן הן גופה של שמע, דרב מתנה ור' שמואל בר נחמן ... בדין הוה שיהו קורין עשרת הדיברות בכל יום, ומפני מה אין קורין אותן? מפני טינת המינים (=הנוצרים), שלא יהו [היהודים, בהשפעת הנוצרים] אומרים, אלו לבדם ניתנו לו למשה בסיני".

7 גם בעולם העתיק מופרים ספרי ברית בין מלכים, ולצידם נמצאו קיצוריהם.

1 סימון פרק י' בספר דברים הוא טעות של מחלקי הפרקים (ראשוני הנצרות) – כי חציו הראשון משלים לפרק ט', וחציו השני פותח לפרק י"א.

2 כמו בפירוס נש שנמצא במצרים, ובו עשרת הדיברות בנוסח מעורב (שמות/דברים), פסוק מקשר ופרשת 'שמע'. ככל הנראה היה זה חלק מסידור תפילה קדום. לתיאור פפירוס נש ראו מאמרו של מ"צ סגל, לשוננו טו (תשיא), עמ' 28-36; וראו בספרו של עמנואל טוב על מחקר נוסח המקרא (ירושלים תש"ן), עמ' 80-96.

במעמד 'הקהל', לא את כל חמישה חומשי תורה, וגם לא את כל ספר דברים, אלא קיצור. ובהכרח, שהמילים "תקרא את התורה הזאת" מכוונות לקיצור. מסתבר שכך הדבר גם במקומות נוספים בספר דברים, ובמקרא בכלל. הרמב"ם (הלכות חגיגה ג', ג) כתב בפירושו, שהקורא מדלג מ'שמע' ל'והיה אם שמע', וכן מדלג מ'עשר תעשר' ל'כי תכלה לעשר', אלא שהרמב"ם פסק (כדרכו) כחכמים שבמשנה, ולא כרבי יהודה שבתוספתא. על כך נצטערת פעם צער גדול, במעמד 'זכר להקהל', שנתאספו אליו כעשרת אלפים יהודים ברחבת הכותל בירושלים, בחול המועד סוכות של מוצאי שביעית. הקורא התחיל מתחילת 'אלה הדברים' כפסק הרמב"ם, וכעבור כעשר דקות, עוד לפני שהגיע לעשרת הדיברות ול'קריאת שמע', כבר פקעה סבלנות הקהל, אנשים, נשים וטף (שבאו רק לשם המעמד), וכבר היו משוחחים שיחות נעימות של חג, כמו אחרי התפילה בבתי הכנסת. כך הלכה לאיבוד הזדמנות יקרה מפז, לקרוא ברושם רב את עשרת הדיברות, ולקרא כולם יחד בקול רם 'קריאת שמע', בתחושת רוממות שלא תישכח. אילו חשבו אז המארגנים, שיש רק עשר דקות זמינות לקשב עמוק של קהל רבבות, היו מבינים שאפשר לקרוא רק את עשרת הדיברות ו'קריאת שמע' מקוצרת.

'קריאת שמע' שלנו איננה אלא קיצור מצוות התודעה וההכרה שבספר דברים, הנובעות משני הדיבורים הראשונים שבעשרת הדיברות.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 דף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ישעיהו בן אמוץ על כיתות חרבות לאתים, חתמו שני הנשיאים גם על שני הכרכים העבים, שאיש מהם לא קרא, וגם על שני התקצירים, שהם עצמם וכל אדם יכולים לקרוא ולהבין. באותו רגע עמדו דמעות בעיניי, ואמרתי: 'כמה גדולים דברי חכמים!' הלוא זהו הרעיון של 'קריאת שמע' המקוצרת, שכל אדם בישראל יכול לקרוא פעמיים בכל יום, ולהבין, להפנים ולזכור. אי אפשר לקרוא בכל יום שבעה פרקים מספר דברים. ואילו היה חיוב כזה, היה זה נראה ונשמע כמו מלמולי תחנון של שני וחמישי, שרבים שמחים אם יש איזה תירוע הלכתי קלוש, כדי לחמוק מן "העונש" הזה.

כאשר הגיע מלך בישראל לשבת על כיסא ממלכתו, חיבה אותו התורה לכתוב לו "אֵת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר מַלְפָּנַי הַפְּהִינִים הַלְוִיִּם. וְהִיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת ה' אֱ-לֹהָיו לְשִׁמֹּר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְעֲשׂוֹתָם" (דב' יז:יח-יט). האם היה שם רק ספר תורה שלם ועבה, שהמלך יוכל לקרוא בו "כל ימי חייו", ורק טרדותיו הרבות ימנעו זאת ממנו? או אולי היה גם תקציר, שגם לו ייקרא – "ספר התורה", ואותו יכול היה המלך לקרוא בכל יום ולזכור בע"פ?

ברור שהיה לפניו תקציר

במצווה האחרונה בתורה, בסוף ספר דברים (לא:יא-יב) בפרשת 'הקהל', נאמר:

תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם. הַקֹּהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׁים וְהַטָּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיִרְאוּ אֶת ה' אֱ-לֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת.

לפי לשון הכתוב אנו מבינים לכאורה, שיש חובה לקרוא במעמד 'הקהל' את כל התורה כולה, או לפחות את 'משנה התורה' – כל ספר דברים. אולם מדברי חז"ל (משנה סוטה ז', ח) אנו למדים אחרת:

וקורא מתחילת 'אלה הדברים' עד 'שמע' < 'והיה אם שמע' < 'עשר תעשר' < 'כי תכלה לעשר' < פרשת המלך < ברכות וקללות, עד שגומר כל הפרשה.

בתוספתא (סוטה ז', יז) מובאת דעתו של רבי יהודה: "לא היה צריך להתחיל מראש הספר, אלא מן 'שמע'..." ועד סוף פרשת המלך. ברור לדעת כולם, שאין קוראים